

Falstad og arbeidet med menneskerettighetene

Falstad har en mørk fortid. Med utgangspunkt i det som skjedde på Falstad under krigen, med overgrep, tortur og henrettelser, samarbeider Falstadminnet og Levanger kommune om å utrede Falstad som arena for arbeid med menneskerettighetsspørsmål. Denne artikkelen tar for seg Falstad og de dystre årene 1941-45.

○ Trond Risto Nilssen, leder for Falstadminnet

Den hvite murbygningen på Ekne i Levanger ble oppført i 1921 som spesialscole for unge gutter fra Trondheim. Bygningen huset elever og lærere helt fram til høsten 1941 da den ble beslaglagt av den tyske okkupasjonsmakten. I ukene som fulgte fikk Falstad raskt fangeleirens karakteristiske trekk.

Piggtrådsperringer og vaktårn kom opp, og lokalbefolkningen måtte bære oppholdstillatelse for å bo i eget hus. I årene som fulgte strømmet norske og utenlandske fanger til Falstad.

Det tyske system etablerte i de første krigsår et omfattende system for kontroll og avstraffelse av sivilbefolkningen i Norge. I dette systemet finner vi fengslene og konsentrasjonsleirene som i stor utstrekning gjorde seg gjeldende i hele det tyskokkuperte Europa. Blant de mest iøynefallende og største leirene i Norge var Sydspissen ved Tromsø, Falstad ved Trondheim, Ulven ved Bergen, Grini ved Oslo og Arkivet ved Kristiansand. Disse leirene skulle særlig fungere som fengsel og straffeanstalter for nordmenn som var domfelt eller mistenkt for aktiv væpnet- eller politisk motstand mot okkupasjonsmakten. I tillegg til disse finner vi et stort antall leire for utenlandske krigsfanger og slavearbeidere, flest slike lå i Nord-Norge.

Mange nasjonaliteter

«Strafgefanganenlager» Falstad var i utgangspunktet et politisk fengsel

og fungerte i hovedsak som straffeanstalt for gjenstridige nordmenn. Mange forskjellige grupperinger ble imidlertid sperret inne på Falstad i krigsårene. Der var også en stor andel utlendinger. Antallet er usikkert, men man antar at de var omtrent 2000. 13 nasjoner var representert i leiren. De største gruppene var; danske og polske OT-arbeidere, sovjetiske/jugoslaviske krigsfanger-/slavearbeidere som enten var arrestert under kamp eller flukt fra arbeidsplassen i Norge, eller hadde forbrutt seg på annet vis i fangenskap. Forøvrig var det folk fra Belgia, Finland, Frankrike, Nederland, Sverige, Tsjekkoslovakia, Tyrkia, Tyskland og Ungarn.

Årene 1942-43 var svært dramatiske for fangene på Falstad. Høsten 1942 kom Midt-Norge i fokus for det tyske sikkerhetspolitiet.

Omfattende motstandsaktivitet og diverse sabotasjehandlinger utløste unntakstilstanden i oktober dette året. Stor aktivitet i Nordland og drapet på to tyskere ved Majavatn utløste en klappjakt på skyldige. Størstedelen av den mannlige befolkningen i Majavatn ble arrestert, forhørt og mishandlet. I løpet av tre dager av unntakstilstanden ble 34 nordmenn henrettet. De første 10 som "sonofre" fra Trondheim, de neste var 23 fra Majavatn. Totalt ble 43 nordmenn henrettet i Falstadskogen. Blant dem tilhørte sju det mosaiske trossamfunn i Trondheim. Den siste kjente henret-

telsen skjedde senhøsten i 1943.

Ukjent drapstall

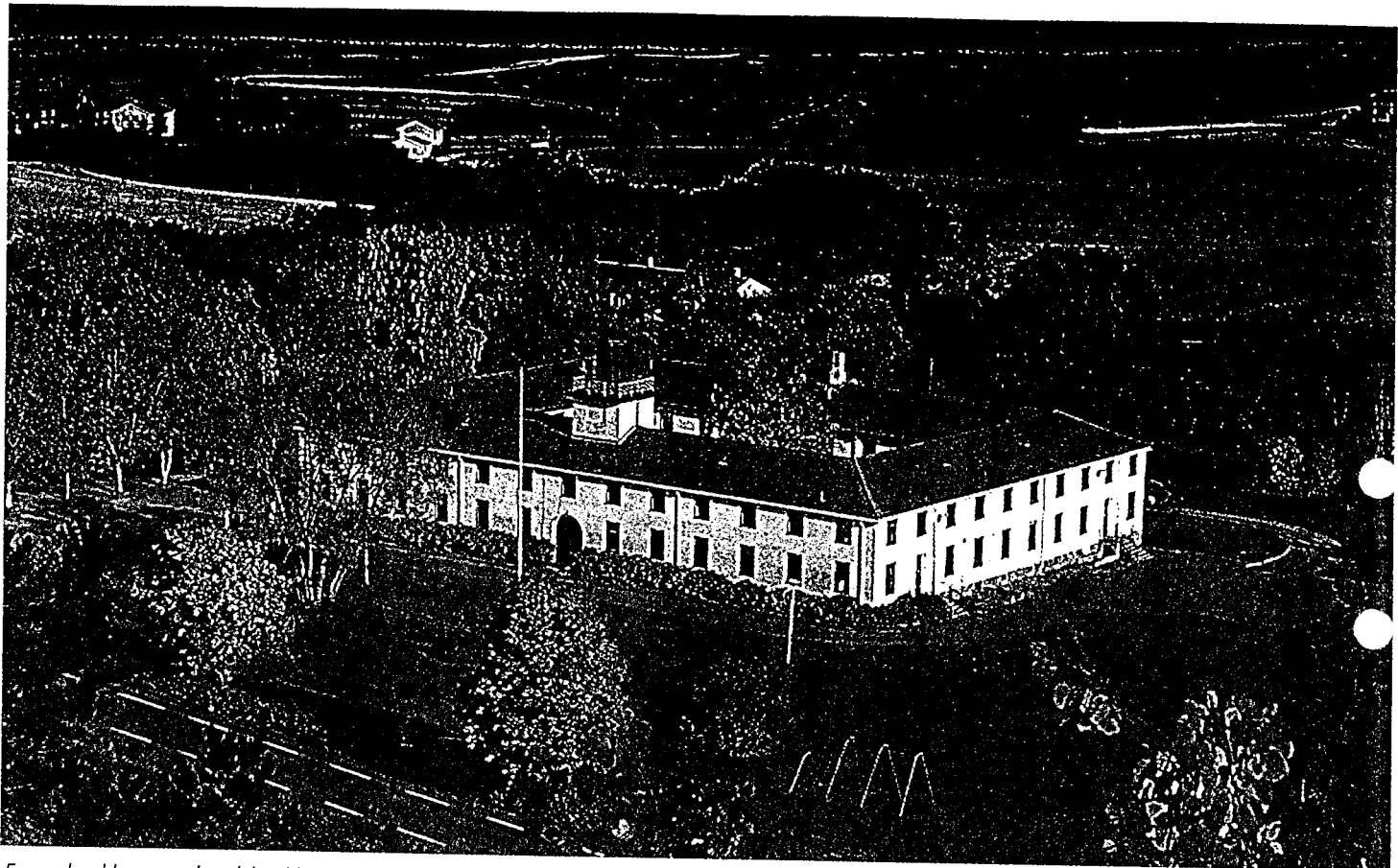
På Falstad ble mennesker fra mange nasjoner mishandlet og torturert i krigsårene. Mange ble henrettet, oftest uten lov og dom. Desverre er det totale antall henrettede i Falstadskogen usikkert. Dels skyldes dette sprikende kilder, og dels den relative vilkårlighet som rådet under henrettelsene. Som regel utførte en spesialkommando under ledelse av Oskar Hans henrettelsene. En sjelden gang ble henrettelser utført av vaktmannskapene på Falstad. Man opererer med omlag 220 henrettede i Falstadskogen. Av disse 43 nordmenn og omlag 180 fra Jugoslavia og Sovjetunionen.

Helt mot slutten av krigen gravde tyskerne opp lik i Falstadskogen. Likene ble samlet i en båt og senket i fjorden utenfor Falstad. Antallet er også usikkert her, men det er sannsynlig at de 10 sonofrene fra Trondheim var blant disse.

Ubåtjageren, King Haakon VII, foretok søk utenfor Falstad i juli 1945, uten konkrete resultater. Siden er det ikke gjort forsøk på å finne båten.

Vaktskifte på Falstad

Frigjøringen av Falstad kom den 7. mai 1945, en dag før den offisielle fredsdagen. Overgangen fra tysk til norsk styre i leiren skjedde uten dramattikk. Norske flagg ble heist på gårdene omkring Falstad, og fangenes tillitsmann, capoen, samlet fangene på appellplassen og holdt tale. Etter kort tid ble det ordnet med togtransport til fangene. Sovjeterne som oppholdt seg i en brakke, ble holdt igjen i leiren enda noen dager. Siden ble de transportert hjem via leire rundt om i landet. De tyske fangevokterne ble internert i Trondheim for avhør, fengsling og

Fangebrakkene, arbeidsbrakkene og vaktårnene fra krigens dager er revet, mens hovedbygningen ytre sett er intakt. Denne artikkelen tar for seg Falstad gårds mørke fortid i tiden 1941-45

eventuell rettssak. Umiddelbart etter frigjøringen endret Strafgefangenelager Falstad navn til Innherred fangeleir med norske nazister som fanger. I 1948 ble Falstad igjen skolehjem.

I kjelleren i hovedbygningen på Falstad ligger i dag Falstad Museum, ellers står den store bygningen tom. Fangebrakkene, arbeidsbrakkene og vaktårnene fra krigens dager er revet, mens hovedbygningen ytre sett er intakt. Store arealer står ubrukt i et hus med unik utforming og med en særpreget historie. Planen er å etablere en institusjon hvor historisk dokumentasjon, forskning og formidling av MR-perspektiver blir viktige ingredienser. Som eier av Falstadbygningen har Statsbygg tatt initiativ til å utvikle et konsept for framtidig bruk av bygningen. Dette gjøres i nært samarbeid med Levanger kommune.

Folket rett i fokus

Intensjonen er å etablere Falstad som en plattform for å ta opp

brennaktuelle temaer og spørsmål knyttet til konkrete krigshendelser. I en slik kontekst arrangerer Falstadminnet og Levanger kommune årlige seminarer som forum for debatt og kunnskapsutvikling i krigens folkerett. Årets Falstadseminar den 10. oktober fokuserte på en konkret hendelse i mars 1968 under vietnamkrigen. Veteranene Hugh Thompson og Lawrence Colburn var til stede under My Lai massakren i mars 1968 der 500 sivile ble drept. Thompson og Colburn vendte våpnene mot sine egne for å redde sivile vietnamesere. Først 30 år etter ble de tildelt den prestisjefylte Soldiers Medal for sin innsats for å redde sivile menneskeliv.

Lite oppmerksomhet

Falstad vil kunne fungere som arena for opplæring og skolering i krigens folkerett. Dette er et fagområde som hverken nasjonalt eller internasjonalt har fått særlig oppmerksomhet i aktuelle fagmiljøer. I dag er det særlig Røde Kors som har kompetanse i- og som arbeider med denne

type spørsmål. For Falstadminnets vedkommende vil Norges Røde Kors være en naturlig samarbeidspartner. En annen aktør som kan ha interesser i konseptet er Forsvaret. Spesielt vil det være aktuelt at offiserer og soldater tilbys kurs i emner med tilknytning til krigens rett. Falstad kan også anvendes som opplæringssted for beredskapsstyrker og hjelpearbeidere som skal arbeide i konfliktområder rundt om i verden. En annen aktuell vinkling er Falstad som vert og tilrettelegger for undervisningspersonell på forskjellige nivåer.

Målet for arbeidet med Falstad er formidling av menneskerettighetsspørsmål og fokus på dette. Fundamentet er stedets historiske ramme og unike karakter.

Fotnoter:

1 OT = Organisation Todt: Halvmilitær organisasjon som stod for anleggsvirksomhet i okkuperte områder. OT rekrutterte arbeidere fra hele det tysk-okkuperte Europa, svært mange under tvang, men mange deltok frivillig. Flest arbeidere i Norge kom fra Sovjetunionen og PC. I tillegg til tvangsarbeiderne fra øst finner vi en stor andel danskere (14 000) som var frivillig rekruttert til arbeid på tyske anlegg i Norge.

2 Blant de Sovjetiske fangene var det folk fra mange delstater i Sovjetunionen: Baltikum, Ukraina, Hviterussland, Russland. Noen var tvangsflyttet for å arbeide for OT, andre var krigsfanger. Jugoslaverne var å betrakte som politiske fanger. Mange av disse hadde deltatt i partisanavdelinger i kamp mot tyskerne i det okkuperte Jugoslavia.